

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Over de onderwijzer en een aansprakelijkheid die voorbij gaat

Franke, M.E.

Citation

Franke, M. E. (1988). Over de onderwijzer en een aansprakelijkheid die voorbij gaat. *Bw-Krant Jaarboek*, 43-51. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/36910>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/36910>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

OVER DE ONDERWIJZER EN EEN AANSPRAKELIJKHEID DIE VOORBIJ GAAT

mr M.E. Franke

1. Inleiding

"O Neêrland! stuur toch, blij te moe,
Uw kroost naar mijn collézie toe",

zo dichtte De Schoolmeester¹⁾ bijna anderhalve eeuw geleden. Bij het schrijven van deze wervende woorden zal hij zich wel niet hebben bekommerd om het feit dat het toen juist verschenen Burgerlijk Wetboek iedere schoolmeester aansprakelijk stelde voor onrechtmatige daden, door zijn leerlingen begaan. Met het "kroost" haalde De Schoolmeester dus een niet geringe verantwoordelijkheid binnen.

Aan deze verantwoordelijkheid en de eraan gekoppelde civielrechtelijke aansprakelijkheid, geregeld in artikel 1403 lid 4 BW, is onderstaande beschouwing gewijd. Gekeken wordt allereerst naar de geschiedenis van deze bepaling. Daarna wordt aandacht besteed aan achtereenvolgens de grond van de aansprakelijkheid en de omvang ervan. Tot slot wordt kort stilgestaan bij de treurige toekomst die lid 4 van artikel 1403 wacht.

2. Geschiedenis van de aansprakelijkheid

In het oud-vaderlands recht bestond reeds de verplichting tot vergoeding van de schade die men door zijn eigen onrechtmatige daden veroorzaakte. Daarnaast was ook de kwalitatieve aansprakelijkheid geen onbekende figuur; binnen zekere grenzen kon men aansprakelijk zijn voor de schade door anderen aan derden toegebracht. Fockema Andreae noemt als voorbeelden de aansprakelijkheid voor daden van

---

1) Uit: Advertentie van den Schoolmeester (Gedichten van Den Schoolmeester, uitgegeven door J. van Lennep, Amsterdam 1859).

vreemdelingen die men herbergde, van dienstboden en van kinderen²⁾. Bij de aansprakelijkheid voor kinderen betreft het een aansprakelijkheid van de *ouders* en dan nog slechts als "zulcks by keuren uitdruckelick is belast", aldus Hugo de Groot³⁾. Naar een aansprakelijkheid van onderwijzers zoekt men bij hem en in andere bronnen vergeefs.

Dat wij de aansprakelijkheid van de onderwijzer tóch kennen is te danken aan de invloed van het Franse recht. De Code Civil bevat in artikel 1384 een bepaling die vrijwel letterlijk is overgenomen in ons artikel 1403 lid 4 BW⁴⁾.

De bepaling van de Code Civil wordt toegeschreven aan Pothier, die bepaalde personen aansprakelijk hield voor daden van anderen, "sous leur puissance" - die onder hun gezag stonden. Naast ouders en voogden noemt Pothier de "précepteurs", wat het best als huisonderwijzers of leermeesters kan worden vertaald. Pothier houdt hen aansprakelijk in geval de daad is begaan "en leur présence, et généralement lorsque pouvant l'empêcher elles ne l'ont pas fait"⁵⁾. Volgens hem zijn onderwijzers slechts aansprakelijk voor daden, welke zij "kunnende verhinderen"⁶⁾, toch lieten plegen. Pothier dacht kennelijk aan een schuldaansprakelijkheid van de onderwijzer, wat ook volgt uit de twee Digestenteksten die hij aanhaalt⁷⁾. Uit deze verwijzing mag overigens niet worden afgeleid dat het Romeinse recht reeds een bijzondere aansprakelijkheid van de leermeester voor zijn leerlingen kende. Integendeel, een dergelijke regeling ontbrak geheel⁸⁾.

-
- 2) Fockema Andreae, Oud-Nederlands Burgerlijk recht, 1906, blz. 113. Zie ook A.S. de Blécourt (bew. Fischer) 1967, blz. 313/314.
  - 3) Hugo de Groot, Inleidinghe in de Hollandtse Regtsgeleertheyt III, 1, 34.
  - 4) Voor een overzicht van de tekstuele verschillen in de ontwerpen die aan het Burgerlijk Wetboek van 1838 vooraf gingen, zie H.C. Gall, Bronnen van de Nederlandse codificatie, diss.. Leiden 1980, blz. CV-CVI.
  - 5) Pothier, Traité des obligations, no. 121.
  - 6) Zoals Moens het hem later zou nazeggen (P.L. Moens, Verantwoordelijkheid voor schade door anderen veroorzaakt, diss. Utrecht 1886, blz. 107).
  - 7) D 50, 17, 109 Nullum crimen partituris, qui non prohibet, cum non prohibere potest; D 50, 17, 50 Culpa caret qui scit, sed prohibere non potest.
  - 8) Zie ook Le Gall, die over dit feit zijn verwondering uitspreekt (Vervolg Voetnoot)

Het Nederlandse recht kent zo'n regeling dus wel. Nu wij ons hebben bezonnen op haar oorsprong, kunnen wij op zoek naar haar doel en zin.

3. Grondslag van de aansprakelijkheid

"Men is niet alleen verantwoordelijk voor de schade, welke men door zijne eigene daad veroorzaakt, maar ook voor die welke veroorzaakt is door de daad van personen voor welke men aansprakelijk is (...)", zo luidt lid 1 van artikel 1403. Volgens de Hoge Raad moet deze bepaling worden gezien als een inleiding tot de volgende leden van het artikel⁹⁾. De aansprakelijkheid waartoe wij ons hier zullen beperken, is geregeld in lid 4; "De schoolonderwijzers (...) zijn verantwoordelijk voor de schade door hunne leerlingen (...) veroorzaakt, gedurende den tijd dat dezelve onder hun toezigt staan".

De reden waarom onderwijzers zijn belast met deze bijzondere verantwoordelijkheid is, denk ik, gelegen in het feit dat zij leerlingen onder zich hebben die de gevolgen van hun daden vaak zelf nog niet goed kunnen overzien en daarom een zeker toezicht nodig hebben. Dat toezicht berust gedurende een deel van de dag bij de onderwijzer die de gevolgen van de daden van zijn leerlingen wel kan overzien en die, naar we hopen, toegerust met een zeker gezag, in staat is die leerlingen te beletten daden te begaan met kwalijke gevolgen voor hunzelf of voor anderen¹⁰⁾

De aansprakelijkheid van onderwijzers berust dan ook op "eigen tekortkomingen"¹¹⁾, naar men algemeen aanneemt. Volgens Land gaat het

---

(Vervolg Voetnoot)

(J.P. le Gall, International Encyclopedia of comparative law, Volume XI, Torts ch. 3, Parijs 1976, blz. 3). Wel zijn teksten bekend over een leermeester die aansprakelijk is *jegens* zijn leerling, door hem met te harde hand het vak te willen leren (D 9.2.5.3, 9.2.6 en 9.2.7).

9) HR 20 juni 1980, NJ 1980,622. Of lid 1 zelfstandige betekenis heeft of niet, is overigens een niet onomstreden kwestie. Hier zij verwezen naar Onrechtmatige daad IV (Brunner), nr. 74-79.

10) W. Thorbecke spreekt in dit verband van een met de "vaderlijke magt" gelijkstaand toezicht (Iets over de verbintenis tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad, diss. Leiden 1867, blz. 103-105).

11) Hofmann-Drion-Wlersma, blz. 261.

daarbij om "nalatigheid in het toezicht, dat zij op den dader behoorden te houden"¹²⁾. Ook Suijling grondt de aansprakelijkheid van de onderwijzer eenvoudig op zijn "gehoudenheid tot contrôle" en stelt de onderwijzer aansprakelijk als "zijn contrôle gebrekkig is geweest"¹³⁾.

De bewijslastverdeling ten aanzien van de aansprakelijkheid op grond van 1403 lid 4 is een andere dan die van art. 1401. De onderwijzer die op grond van art. 1403 wordt aangesproken, is in principe aansprakelijk voor de schade¹⁴⁾. Om aan die aansprakelijkheid te ontkomen, zal hij volgens lid 5 moeten bewijzen dat hij de daad van zijn leerling niet heeft kunnen beletten. Een schuldaansprakelijkheid met een omgekeerde bewijslast, dus¹⁵⁾. Doel van deze omkering van de bewijslast zal zijn de bewijspositie van het slachtoffer te vergemakkelijken¹⁶⁾.

Overigens wordt de aansprakelijkheid van de schoolonderwijzer niet door alle auteurs als een schuldaansprakelijkheid gekarakteriseerd. Volgens Schut schept de verantwoordelijkheid van de onderwijzer "een zekere 'risico'-aansprakelijkheid". Dit betekent volgens hem dat de onderwijzer in bepaalde gevallen ook aansprakelijk is te stellen wanneer hij redelijkerwijs geen of geen behoorlijk toezicht kan uitoefenen. Schut wil een beroep op de disculpatiemogelijkheid van lid 5 slechts toestaan als de schade niet valt binnen de sfeer van de "verantwoordelijkheid als onderwijzer". Valt het wel binnen die sfeer

---

12) Land, vierde deel 1907, blz. 320/321. Vgl. Opzoomer, die onderwijzers ook wil laten "boeten", wanneer zij falen in het "uitoefenen van dien zedelijken invloed (...) waarvan men aanneemt dat hij groot en machtig genoeg was om het plegen dier daden te beletten" (deel VI, 1891, blz. 328-329).

13) Suijling II, 2 nr. 541. Zie ook Scholten in zijn noot onder HR 20 november 1936, NJ 1937, 451. En: J.H.A.M. Anten, Rondom artikel 1403 BW, WPNR 3207 (1931), blz. 305.

14) In Asser-Rutten wordt gesproken van een "vermoeden van schuld" (4, III blz. 154).

15) Zie bijvoorbeeld: A. Wolfsbergen, Onrechtmatige daad, Leiden 1946, blz. 256.

16) Wat betreft deze bewijspositie: zie Mazeaud/Tunc I, blz. 899 over het Franse equivalent van art. 1403.

dan lijkt het hem niet onredelijk de onderwijzer ook buiten persoonlijke schuld aansprakelijk te houden¹⁷⁾.

De lagere rechtspraak gaat ten aanzien van art. 1403 uit van een vermoeden van schuld, met de mogelijkheid van tegenbewijs van de onderwijzer¹⁸⁾. Een uitspraak van de Hoge Raad ontbreekt op dit punt.

Tenslotte zij hier opgemerkt dat de onderwijzer uiteraard ook op grond van een eigen onrechtmatige daad (ex art. 1401) kan worden aangesproken. In de recente jurisprudentie is de tendens waar te nemen dat juist op deze grond tegen onderwijzers wordt geageerd en de mogelijkheid van art. 1403 lid 3 onbenut blijft¹⁹⁾. De zin van een aparte aansprakelijkheid van de onderwijzer lijkt tamelijk gering te worden.

4. Omvang van de aansprakelijkheid

Om te bepalen hoever de aansprakelijkheid uit art. 1403 lid 4 strekt, is het antwoord op een drietal vragen van belang;

I Aansprakelijkheid van wie?

Blijkens de tekst van art. 1403 lid 4 betreft het hier schoolonderwijzers. Diephuis meent "dat wij daarbij niet zoo zeer aan schoolonderwijzers moeten denken, in tegenstelling tot huisonderwijzers enz.; maar veelmeer aan hen die onderwijs geven, zoo als dat in onze scholen van verschillenden aard pleegt gegeven te worden"²⁰⁾. De jurisprudentie helpt ons in deze kwestie niet verder.

---

17) G.H.A. Schut, *Rechtelijke verantwoordelijkheid en wettelijke aansprakelijkheid*, diss. Amsterdam 1963, blz. 274/275. Zie ook: S.J. Pit, *De aansprakelijkheid voor schade toegebracht door ondergeschikten, kinderen, dieren en door zaken die men onder zijn opzicht heeft*, R.M. Themis 1931, blz. 46. En: Pitlo 3, blz. 347/348.

18) Zie bijvoorbeeld: Rb. Amsterdam 9 december 1958, NJ 1959,385. Hof Arnhem 23 juni 1959 en 31 mei 1960, NJ 1960,568. En: Rb. Rotterdam 30 juni 1961, NJ 1961,533.

19) Zoals in de volgende gevallen gebeurde: Hof Den Bosch 24 februari 1981, NJ 1982,313; Rb Alkmaar 19 augustus 1982 en 9 juni 1983, NJ 1984,215 en HR 14 juni 1985, NJ 1985,736 (idem VR 1986,79).

20) Diephuis XI, blz. 99. Vgl. Moens t.a.p. blz. 63.

II Aansprakelijkheid voor wie?

Voor hunne leerlingen, geeft de wettekst als antwoord. Van der Grinten lijkt het verdedigbaar dat hierbij aan minderjarigen is gedacht²¹⁾. Omdat de aansprakelijkheid uit lid 4 van art. 1403 niet, zoals die uit lid 2, uitdrukkelijk tot minderjarigen is beperkt, meent het merendeel der schrijvers echter dat zowel minderjarigen als meerderjarigen onder de bepaling vallen²²⁾. Volgens Hofmann-Drion-Wiersma moet het criterium niet zozeer in de leeftijd worden gezocht, maar gaat het om "dat soort leerlingen, dat onder toezicht moet worden gehouden"²³⁾. Gezien de hierboven omschreven ratio van artikel 1403 lid 4, lijkt mij deze laatste maatstaf de beste.

III Aansprakelijkheid gedurende welke tijd?

Volgens de tekst van lid 4 van art. 1403 is de onderwijzer slechts aansprakelijk gedurende de tijd dat de leerling onder zijn toezicht staat. Daarbij moet worden gedacht aan werkelijk toezicht. Zie bijvoorbeeld de overweging van het Hof Arnhem, "dat de aan het toezicht verbonden verantwoordelijkheid slechts kan worden aanvaard naarmate feitelijk in het toezicht is (kan worden) voorzien"²⁴⁾.

Dit betekent dat voor aanvang van de schooltijd in beginsel geen sprake is van toezicht. De ouder die zijn kind zonder toezicht naar school laat gaan, neemt het risico op zich voor door het kind te plegen onrechtmatige daden²⁵⁾, ook al worden ze gepleegd voor het schoolgebouw, als het kind daar moet wachten²⁶⁾. Het enkele feit dat het kind zich voor schooltijd voor het schoolgebouw bevindt, brengt dus niet mee dat het onder toezicht staat²⁷⁾. Dit zou slechts anders

---

21) W.C.L. van der Grinten, Aansprakelijkheid van en voor minderjarigen en geestelijk gestoorden, Preadvies Thijmgenootschap, Nijmegen 1968, blz. 18.

22) Zie bijvoorbeeld: Land t.a.p. blz. 321, Diephuis XI, blz. 99/100. Vgl. ook Schut t.a.p. blz. 270/271 en Pitlo 3, blz. 348.

23) Hofmann-Drion-Wiersma t.a.p. blz. 264. Zie ook G.H.A. Schut, Onrechtmatige daad, Zwolle 1985, blz. 137.

24) Hof Arnhem 31 mei 1960, NJ 1960, 568.

25) Vgl. ook: Rb. Assen 25 februari 1941, NJ 1941, 768; Ktg. Delft 25 september 1958, NJ 1959, 340.

26) Aldus Hof Amsterdam 29 april 1937, NJ 1938, 564.

27) De onmogelijkheid het schoolgebouw binnen te gaan, brengt daarin (Vervolg Voetnoot)

kunnen zijn als de ouder mocht vertrouwen dat het onderwijzend personeel toezicht zou uitoefenen²⁸⁾ of wanneer de onderwijzer zichzelf al voor schooltijd tot "toezichthoudend onderwijzer" had gemaakt, door een leerling een opdracht te verstrekken²⁹⁾.

Met het binnengaan in de school, komen de leerlingen onder het toezicht en daarmee onder de verantwoordelijkheid van de onderwijzer. Welke mate van toezicht van deze kan worden geveerd, zal afhangen van de omstandigheden. Van belang daarbij kunnen zijn de soort school (lager dan wel middelbaar onderwijs)³⁰⁾, de leeftijd³¹⁾, of de persoon van de desbetreffende leerling³²⁾. Ook de "usance"³³⁾ kan bepalend zijn voor het vereiste toezicht.

Wat betreft de normale onderbrekingen van de schooltijd: tijdens het speelkwartier staan de leerlingen onder toezicht van de surveillerende onderwijzer³⁴⁾. Tijdens de middagpauze hoeft de onderwijzer geen toezicht te houden³⁵⁾. Of er tijdens het wisselen van de lessen op middelbare scholen sprake is (of zou moeten zijn), van toezicht moet mijns inziens aan de hand van de omstandigheden worden beoordeeld³⁶⁾. Zie hetgeen daarover hierboven is opgemerkt.

De verantwoordelijkheid van de onderwijzer is niet beperkt tot "de korte tijd van binnengaan en verlaten der school door de leerlingen", maar strekt zich ook uit over "de tijd dat onder leiding en toezicht

---

(Vervolg Voetnoot)

geen verandering, aldus Rb. Amsterdam 17 november 1930, NJ 1931, 518 (bevestigd door Hof Amsterdam, zie noot 26).

28) Hof Amsterdam 29 april 1937, t.a.p.

29) Rb. Amsterdam 9 december 1958, NJ 1959, 385. Anders echter de Hoge Raad, 20 november 1936, t.a.p.

30) Het Hof Amsterdam (15 maart 1961) meende dat het normaal en verantwoord was dat "op een school voor U.L.O., en met name in het derde leerjaar van zodanige school" de leerlingen gedurende het wisselen der lessen even alleen worden gelaten (NJ 1961, 341).

31) Zie bijvoorbeeld: HR 14 januari 1972, NJ 1972, 145 en: Rb. Zutphen 6 april 1961, NJ 1961, 419.

32) Zie Rb. Amsterdam 9 december 1958, t.a.p.

33) Vgl. Hof Arnhem 23 juni 1959, NJ 1960, 568.

34) HR 20 november 1936, t.a.p.

35) Tenzij het tegendeel is afgesproken, Hof Arnhem 23 juni 1959 en 31 mei 1960, NJ 1960, 568.

36) Het Hof Amsterdam besliste dat het *schoolhoofd* in ieder geval niet gedacht kan worden op de, tijdens de wisseltijd even alleen gelaten, leerlingen het in art. 1403 bedoelde toezicht uit te oefenen (zie verder noot 30).

van de onderwijzer als zodanig, excursies worden gehouden", aldus het reeds geciteerde Hof Arnhem³⁷⁾. Ook in die gevallen is de onderwijzer die is belast met het *werkelijke* toezicht aansprakelijk³⁸⁾.

5. Besluit

"Hier ligt Poot,
hy is dood",

om nog eenmaal De Schoolmeester³⁹⁾ aan te halen. Weldra deelt artikel 1403 lid 4 het lot van de bezongene. De aansprakelijkheid van de onderwijzer voor zijn leerlingen wordt in het Nieuw BW niet opgenomen. Naar de reden hiervan kan men slechts gissen; de toelichting op het ontwerp vermeldt niet waarom de bepaling is weggelaten. Waarschijnlijk ligt de reden van schrapping in het hierboven reeds gesignaleerde geringe nut van de bepaling voor de praktijk⁴⁰⁾. De rechtzoekende bleek het in procedures tegen de onderwijzer ook zonder de (in zijn voordeel) omgekeerde bewijslast te kunnen stellen.

De vraag rest, wie naar komend recht aansprakelijk zal zijn voor onrechtmatige daden door leerlingen begaan. Als de onderwijzer ten aanzien van zo'n daad een verwijt kan worden gemaakt, zal hij op grond van art. 6.3.1.1 kunnen worden aangesproken voor de uit de daad voortvloeiende schade. Wanneer in dat geval de ouders waren aangesproken op grond van art. 6.3.2.1⁴¹⁾, dan zullen zij in principe regres kunnen nemen op de onderwijzer⁴²⁾.

---

37) Zie noot 33.

38) Ktg. Heerenveen, 4 juni 1957, VR 1959, 119; HR 14 januari 1972, NJ 1972, 145.

39) Graftschrift op Poot, uit: Gedichten van Den Schoolmeester (zie noot 1).

40) Zie ook Schut, Onrechtmatige daad 1985, blz. 138.

41) Voor kinderen jonger dan 14 jaar rust op hen een risico-aansprakelijkheid (6.3.2.1 lid 1). Voor kinderen tussen de 14 en 16 jaar zijn zij slechts aansprakelijk (naast het kind zelf, zie 6.3.1.2a j^o 6.3.1.1) wanneer hun kan worden verweten de daad van het kind niet te hebben belet (6.3.2.1 lid 2).

42) Vgl. F.T. Oldenhuis, Onrechtmatige daad: aansprakelijkheid voor personen, diss. Groningen 1985, blz. 45. Zie ook J.C.M. Leyten, Preadvies Thijmgenootschap (zie noot 21), blz. 65.

Straks zal art. 1403 lid 4 en daarmee de kwalitatieve aansprakelijkheid van de onderwijzer niet meer bestaan. Voor de praktijk zal dit echter weinig uitmaken. In de toekomst kan de onderwijzer slechts voor eigen onrechtmatige daden worden aansproken. Maar ook nu reeds wordt hij juist op die grond aansprakelijk gesteld. De aansprakelijkheid van de onderwijzer is straks dood. Leve de aansprakelijkheid van de onderwijzer.